

Урош В. Шуваковић

*Филозофски факултет, Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици*

ПОКУШАЈ ВРШЕЊА ЛУСТРАЦИЈЕ У СРБИЈИ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЊЕНЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ*

Сажетак

У раду се разматра покушај вршења лустрације у Србији са становишта њене националне безбедности. Уз анализу суштинских различитости између Србије и пост-реалсоцијалистичких земаља у којима је она извршена, аутор указује на могуће последице, пре свега, по националну безбедност Србије, да је лустрација, као део транзиције, била спроведена на основу донетог Закона о одговорности за кршење људских права који је 2013. престао да важи.

Кључне речи: постсоцијалистичка транзиција, лустрација, национална безбедност, Србија.

Реч лустрација потиче од латинске именице женског рода *lustratio*, са значењем „свечано чишћење од грехова, чишћење жртвом, посвета, разгледање, разматрање“⁽¹⁾ „религиозно, ритуално чишћење (првобитно код старих Римљана); уопште чишћење везано за народна веровања и обичаје“⁽²⁾. Дакле, оба ова речника

* Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

- 1) Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза* (у редактури Светомира Ристића и Радомира Алексића), Просвета, Београд, 1966, стр. 529.
- 2) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, XI, САНУ, Београд, 1981, стр. 639.

придају лустрацији религијско значење, у смислу ослобађања од грехова. Интересантно је да три важна политиколошка и социолошка приручника, и то: *Енциклопедија политичке културе*³⁾, Тадићев *Политиколошки лексикон*⁴⁾ и *Социолошки речник*⁵⁾ уопште не садрже одредницу „лустрација“ иако је то било сасвим оправдано и сврсисходно у време настајања ових дела. Тек у Клајновом и Шипкином *Великом речнику страних речи и израза* наилазимо, осим на историјско и на политичко значење овог појма: „2. пол. поступак којим се из јавних служби и политичког живота искључују компромитовани представници старе власти (у посткомунистичким земљама у транзицији)“⁶⁾. Дакле, изванредно сензибилитет за овај појам је нашла наша лексикологија, док су га друштвене науке једноставно прећутале. Не желећи да улазимо у разлоге прећуткивања овог појма и његовог значења, констатујемо да се он везује за земље у транзицији, дакле за оне земље у којима је, од 1945. до 1989. године био успостављен режим реалног социјализма. Цекић указује да се модерно значење овог појма први пут јавља почетком деведесетих година XX века у Чехословачкој⁷⁾.

Овде морамо да направимо једну дигресију и укажемо на појам који је сличан лустрацији, а то је појам - декомунизације. Он је настао очигледно са намером да асоцира на појам денацификације. Задатак да изврши такво идеолошки, и суштински, хуманистички неприхватљиво једначење добио је Савет Европе, чија је Парламентарна скупштина у два наврата усвајала резолуције којима се то изједначење врши, уз позивање транзиционих држава да примене препоручене мере декомунизације и осуду „комунистичких злочина“⁸⁾. Разлика је у томе што је појам декомунизације шири:

- 3) Милан Матић (гл. редактор). *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- 4) Љубомир Тадић, *Политиколошки лексикон*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
- 5) Аљоша Мимица, Марија Богдановић (прир.) *Социолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
- 6) Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*. Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 716.
- 7) Милан Цакић, „Лустрација у Европи и Србији: мотивација за доношење закона о лустрацији и њихове друштвене функције“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Филозофски факултет у Београду - Институт за социолошка истраживања, вол. LI, бр. 3/2010, стр. 291.
- 8) Парламентарна скупштина Савета Европе (ПС СЕ) је то учинила у својој Резолуцији 1096 (1996) под називом „О мјерама развргавања наслеђа бивших тоталитарних комунистичких земаља“. Доступно у преводу на хрватски језик на: <http://www.pravnadatoteka.hr/pdf/aktualno/Rezolucija%20Vije%C4%87a%20Europe%201096>.

он није замишљен само као процес којим се из политичког живота уклањају припадници комунистичке номенклатуре и разарају обавештајне заједнице транзиционих држава - што је срж лустрације која је такође овим појмом обухваћена, већ му је циљ довођење ових земаља у потпуни неоколонијалан положај, уз радикалну промену свести и вредности локалног становништва⁹⁾. Хилари Апле (Hilary Appel) је у свом раду истакла седам тачака разних атикомунистичких програма (њен термин, ми га можемо подвести под појам декомунизација, пошто се по садржају не разликују), до којих је дошла посматрајући упоредне праксе, и то:

1. забрана комунистичких партија, која је након неког времена праћена укидањем те забране¹⁰⁾;

2. брисање јавних слика сећања и исказивања поштовања за комунистичким режимом. То је укључивало и преименовање улица, паркова и других места са изразито комунистичким асоцијацијама и уклањање јавних статуа и споменика који су подсећали на комунистичка достигнућа или лидере¹¹⁾;

pdf Очито је, међутим, да је било потребно и нешто више, па је иста организација донела нову резолуцију 1481 (2006) под називом „Еуропска унија осуђује злочине тоталитарних комунистичких режима“. Доступно у преводу на хрватски језик на: <http://www.pravdatoteka.hr/pdf/aktualno/Rezolucija%20Vije%C4%87a%20Europe%201481.pdf>

- 9) В. Урош Шуваковић, „Разбијање Југославије и неоколонијални положај новонасталих држава бившег југословенског простора“. У зборнику *Разбијање Југославије* (приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић). Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 149-150. Промена свести се и експлицитно захтева у резолуцији ПС СЕ 1096 (1996) под називом „О мјерама развргавања наслеђа бивших тоталитарних комунистичких земаља“. Колико је важна измена свести говори податак да је у Источној Немачкој, након уједињења две државе, током спровођења лустрације отпуштено „60 одсто од укупног образовног кадра“. Види Миодраг Радојевић, „Лустрација у Србији - илустрација немоћи демократских промена“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 21
- 10) Деловање тамошњих комунистичких партија забранили су својевремено Борис Јељцин у Русији и Милан Бабић у Републици Српској Крајини, а 2015, је исто учињено и у Украјини, при чему је њихов председник Порошенко ишао још даље: забранио је истовремену сваку комунистичку и нацистичку пропаганду, стављајући ткао знак једнакости између ове две, битно различите, политичке идеологије.
- 11) Ова пракса је нарочито присутна у три прибалтичке државе и у Украјини, где она није израз само антикомунизма, већ и антисовјетског (= антируског) става власти. Као израз антикомунизма то је чињено и у нашој земљи, што се добро види на примеру преименовања улица у Београду, о чему видети у Урош Шуваковић „Простор и политика: промена назива улица као резултат промене идеологије и политичке збиље - на примеру Београда“. У зборнику *Друштво и простор: епистемологија простора* (приредили Павле Миленковић, Снежана Стојшин, Ана Пајванчић-Цизељ). Српско социолошко друштво, Институт за упоредно право, Београд; Филозофски факултет, Нови Сад, 2015, стр. 345-362. У том раду указујемо на то да су носиоци антифашистичке борбе у Југославији били комунисти, али је било и много некомуниста. Пошто је процес преименовања београдских улица посматран кроз призму брисања назива

3. кривични прогон против бивших комунистичких лидера, тајних полицијских агената, и граничара¹²⁾ за кршења људских права и друге злоупотребе током комунистичког периода. Апел као примере наводи суђење генералу Јарузелском¹³⁾ и Хонекеру, којима обојици јесте суђено, али нису никада осуђени, а Хонекеру је због лошег здравља допуштено да оде у Чиле, где је и рођен, у коме је умро. Ауторка, међутим, не помиње Тодора Живкова, коме јесте суђено и који је осуђен на затворску казну у кућним условима, али га је шест година касније Врховни суд Бугарске ослободио, и он је умро као слободан човек 2008. године. Посебно се у тексту не спомиње стрелјање брачног пара Чаушеску 1989. године, којима је пресудио преки војни суд¹⁴⁾;

4. рехабилитација жртава комунистичких режима који су били неправедно кажњене, путем јавних изјава и финансијских компензација;

5. отварање архива тајне полиције за јавност или за њене жртве;

6. лустрација бивших комуниста из органа јавне власти;

7. имовинска реституција¹⁵⁾.

Треба уочити да је од седам тачака које је Алеп изложила у свом раду (њене тачке 1, 4, 5, 6 и 7), чак 5 садржано у Резолу-

улица датих по именима народних хероја Југославије (који су сви због херојства у антифашистичком рату одликовани тим орденом, независно од припадности КПЈ), онда је заправо антикомунистичка оријентација власти у Србији после 2000. године објективно добила и димензију негирања антифашизма, или, прецизније како аутор закључује његове „периферизације“.

- 12) Помињање граничара је у директној вези са спречавањем преласка берлинског зида пуцањем на грађане који су из ДДР хтели да пређу у СРН. Оправдано је, међутим, поређење са ситуацијом која је у Европи наступила током актуелне „мигрантске кризе“ (2015-2016), подизања ограда од стране власти низа чланица ЕУ и полицијског и граничарског спречавања тих невољника да уђу у земље ка којима су намерили, што је све супротно међународном праву. Хоће ли икада онима који су издали та наређења бити суђено, с обзиром на чињеницу да нису комунисти?
- 13) Он је био оптужен, али је суђење прекинуто због његовог слабог здравља, и убрзо, смрти. Никада није осуђен и сахрањен је уз све државне и војне почести. Јарузелски је, према чврстом уверењу аутора овог текста, спасао Пољску 1981. године извршеним пучем на чијем је челу стајао. Без тога, Пољска би била у грађанском рату, уз извесну совјетску војну интервенцију. Потом је, неколико година касније, током демократских процеса (чувени „округли столови“) и после спроведених избора, предао дужност председника Републике Леху Валенси.
- 14) Важна је чињеница да је до промена у Румунији дошло свега неколико месеци након што је земља отплатила све иностране дугове.
- 15) В. Hilary Appel, „Anti-Communist Justice and Founding the Post-Communist Order: Lustration and Restitution in Central Europe“, *East European Politics and Societies*, American Council of Learned Societies, Sage Journals, vol 19 no 3/2005, pp 381-383.

цији ПС СЕ 1096 (1996). У међувремену, у новој Резолуцији 1481 (2006) врши се изједначавање „злочина комунизма“ са нацистичким злочинима (тачка 5 Резолуције), имплицитно изражава чуђење што комунистичке партије нису још увек забрањене (тачка 1 код Апел)¹⁶⁾, те се оне и њихове наследнице (тзв. пост-комунистичке странке) позивају да испитају како сопствену прошлост и историју комунизма, што делимично реферише и на захтев из тачке 2 чланка Хилари Апел.

У нашој литератури тема лустрације је врло слабо обрађена с теоријског аспекта, изузев када се ради о правним расправама које се, доминантно, фокусирају на проблем кршења људских права у време „ауторитарних режима“, аргументовање да лустрација није санкција нити је неки институт квазикривичне одговорности, те на разна уставно-правна и процесна начела која се њеним спровођењем (не)повређују.¹⁷⁾ Такве расправе о лустрацији, пре свега са социолошког¹⁸⁾ и политиколошког становишта,¹⁹⁾ су готово изостале, а и када је то чињено, углавном се ради о идеолошки мотивисаним текстовима *pro et contra* лустрације, и то са дневно-политичког аспекта, а у зависности од страначке позиције аутора. Један од ретких свеобухватних текстова, који указује на теоријске изворе савременог политичког појма лустрације је већ поменути рад Милана Цакића²⁰⁾.

16) „Комунистичке странке су у неким земљама законите и још увијек дјелатне, чак и кад се нису дистанцирали од злочина што су их у прошлости вршили комунистички режими“ (тачка 6 Резолуције)

17) В. нпр. Владимир Водинелић, „Кратак инвентар и коментари заблуда о лустрацији“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 56-60; Зоран Ивошевић, „Лустрација на `српски начин““, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 61-69; Радмила Васић, „Лустрација - услов демократског преображаја“. У зборнику *Услови и стратегије демократизације* (приредили Вучина Васовић, Вукашин Павловић). Југословенско удружење за политичке науке, Факултет политичких наука, Београд, 2004, стр. 323-340; Весна Ракић-Водинелић, „Неуспешан покушај лустрације у Србији“. У зборнику *Устав - lex superior: поводом 75 година живота и 50 година научног рада Павла Николића* (приредио Срђан Ђорђевић). Удружење за уставно право Србије, Београд, 2004, стр. 445-458; Славољуб Поповић, „Основне карактеристике Закона о одговорности за кршење људских права - Закон о лустрацији“, *Правни живот: часопис за правну теорију и праксу*, Савез удружења правника Србије, Београд, бр. 10/2005, стр. 43-50; Мирјана Глинтић, Јелена Вукадиновић „Искуства Источне Немачке и Чешке у отварању тајних досијеа“, *Страни правни живот: теорија, законодавство, пракса*, Институт за упоредно право Београд, бр. 3/2011, стр. 269-283

18) В. Радивој Степанов, „Пет фрагмената о лустрацији“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXXII/2007: 119-132.

19) В. Ђуро Бодрожић, „Лустрација - порекло, услови и разлози“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2004, стр. 317-332.

20) Милан Цакић, нав. дело

Наше становиште је да је лустрација политичка мера превентивне елиминације политичких противника у сврхе очувања власти. При чему се, разуме се, претходна власт нужно проглашава „аутократском“, оном која је кршила људска права, а нова власт - „демократском“. Ивошевић то и признаје: „Лустрациона одговорност је *више политичка* (нагласио У.Ш.) и морална, него правна; *више друштвена*, него професионална; *више превентивна* (нагласио У.Ш.), него репресивна...хоће да оне који су у прошлости кршили људска права спречи да то чине опет“.²¹⁾ Аутору овог текста збиља је тешко да понуди бољу контааргументацију од оне коју су већ дали академик Чавошки и професор Стефановски: „У ствари, поборници лустрације не верују у зрелост народа и његову способност да својим гласовима изабере праве, часне и поштене људе, него сматрају да мање-више незреле бираче треба унапред заштитити од њиховог погрешног избора, тако што би неко, зрелији и упућенији од њих, унапред дисквалификовао један број потенцијалних кандидата за државне званичнике, водеће привреднике и универзитетске професоре“.²²⁾

Наравно, већ по доношењу српског лустрационог закона,²³⁾ који је очито био незаобилазни акт свих земаља у транзицији,²⁴⁾ почело је ламентирање лустратора над „судбом грубом“: зашто се закон не спроводи! А, пошто се радило о закону темпоралног важења од 10 година, он је престао да важи јуна 2013. године, а да никада није примењен ни на један случај.²⁵⁾ То што Закон у лустрацији није примењен, никако не значи да у Србији није било *de facto* лустрације.²⁶⁾ Многи појединци су истиснути из политичког жи-

21) Зоран Ивошевић, нав. дело, стр. 62.

22) Коста Чавошки, Мирјана Стефановски, „Лустрација: злоупотреба религиозних израза у политичком говору“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија, Београд, бр. 2/2003, стр. 30-40.

23) Закон о одговорности за кршење људских права, *Службени гласник РС*, 58/2003 и 61/2003 - исправка

24) Урош Шуваковић, *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2014, стр. 266.

25) Лига социјалдемократа Војводине је, у Народној скупштини Републике Србије, покушала да издејствује његово продужење, али то се (за сада, октобар 2016) није десило.

26) Извршен је општи избор свих судија свих судова у Србији, а један од критеријума је било и тзв. начело „достојности“, а шта садржи овај критеријум прописује Високи савет судства који бира Народна скупштина. Дакле, политичко, а не независно тело. О томе видети у чланку доктринара ове категорије Зорана Ивошевића „Есеј о слободи судије, својствима независног и смислу праведног суђења“, Правни записи, Универзитет Унион, вол. VII, бр. 1/2016, стр. 56-59. Потом је држава на судовима

вота, много људи је погубило запослење,²⁷⁾ из кадровске поставке СПС-а из доба Слободана Милошевића у врховима власти остали су они који су пристали на конвертитство, иако је СПС као странка успео да опстане на политичкој сцени можда управо и захваљујући тој особини својих нових руководиоца. Коначно, како веровати у добронамерност доносилаца овог закона, када је врх ДОС-овог режима 2001. на Видовдан одлучио да, супротно важећем Уставу и забрани Уставног суда, преда - без судског налога - дугогодишњег председника Србије и Југославије Слободана Милошевића тзв. хашком трибуналу, а потом да овој илегалној квазисудској установи основаној супротно Повељи ОУН²⁸⁾ испоручи и комплетан српски државни и војно-политички врх?! Резултати тих суђења су судско убиство председника Милошевића и вишегодишње казне робије за друге који су тамо оптужени и суђени управо за оно што је Весна Ракић-Водинелић и навела као главни разлог за лустрацију, а што ћемо навести у даљем тексту. О каквој добронамерности се може говорити када је током акције „Сабља“ у време ванредног стања у Србији ухапшено 12000 људи, сви под оптужбом да „представљају опасност за безбедност Србије“ од којих је мали број (према неким подацима који није ни троцифрен) процесуиран? То ванредно стање требало је заправо продужити десетогодишњом „лустрацијом“.

Због чега лустрациони закон није могао да буде спроведен у Србији? Осим бројних друштвено-политичких и правних чинилаца који су кочили како његово доношење, тако и његову примену, а на које су заговорници лустрације у својим текстовима довољно указивали, тако да нема потребе да ми то поново чинимо, ми овде наводимо само још неке, углавном непомињане, који су по нашем мишљењу од суштинског значаја:

изгубила све спорове које су покренуле судије које нису поново изабране, извршен је велики притисак међународне заједнице, те су неизабране судије враћене на пређашњи посао уз плаћену претрпљену штету. Осим тога, пре доношења самог закона, отпуштен је с Београдског универзитета један број наставника и сарадника, док је против великог броја функционера претходног режима покренут кривични поступак. Колико је аутору овог рада познато, изузев у свега неколико случајева, није било осуђујућих пресуда у коначној инстанци, што указује на политички карактер тих процеса, од којих се, на жалост, неки и даље воде.

- 27) Око 40000 људи је отпуштено након 5. октобра 2000. Види о томе код Урош Шуваковић „Партијска држава - могућности њеног настанка и развоја на примеру савремене Србије“, *Теме*, Универзитет у Нишу, вол. 33, бр. 2/2009, стр. 663-682.
- 28) В. Mohammed Bedjaoui, *Nouvel ordre mondial et contrôle de la légalité des actes du Conseil de sécurité*. Bruxelles, Éditions Bruylant, 1994.

У транзиционим земљама, лустрација се односила на припаднике комунистичке номенклатуре (политичке, привредне, припаднике обавештајне заједнице). Дакле на период њихове власти, који започиње 1945. године. Ово се, донекле, могло сматрати и разложним, поготову када је о обавештајној заједници реч. Она је најтешње била повезана са совјетским обавештајним службама, практично се налазећи у субординираном положају у односу на њих, па се могло сматрати да је сарадња са безбедносним службама матичних земаља заправо рад у интересу обавештајних служби стране државе (СССР), што уочава Бодрожић, сматрајући да су те земље и политички биле под неком врстом окупације, па из тога извлачи закључак да је сарадња са окупатором - колаборација²⁹). У социјалистичкој Југославији, од 1948. па надаље, то никако није био случај.

Наш Закон је предвидео да се примењује на сва кршења људских права од тренутка када је за СФРЈ ступио на снагу Међународни пакт о грађанским и политичким правима, тј. од 3. марта 1976. године. „Ми бисмо тврдили да је Титову Југославију скоро немогуће сврстати у класификацију политичких система. У погледу тоталитаризма, то значи да је Југославија само била близу да буде тоталитарни режим у својој првој фази, у периоду 1945-1953“, наглашавају Флере и Клањшек, указујући да се за дужи период постојања социјалистичке Југославије „то не може тврдити“³⁰). Уколико прихватимо закључак двојице угледних социолога, објављен у престижном међународном часопису конзервативне оријентације, онда се нужно намеће закључак да је закон промашио период. Он се не односи на време када су кршена људска права (Голи оток је оличење тога), већ на период у коме она нису била кршена, или бар не на начин да би се такав режим могао назвати тоталитарним, а лустрације је *per definitionem* усмерена на суочавање са прошлошћу тоталитарних режима, како би се спречило понављање кршења људских права.

Ако није усмерен на припаднике комунистичке номенклатуре, ко онда треба да одговара за наводно „кршење људских права“? Одговор је јасан - Милошевићеви социјалисти. „Оно што, међутим, у Србији посебно потенцира суочавање са ауторитарном прошлошћу јесте режим Слободна Милошевића и кршење људских

29) Ђуро Бодрожић, нав. дело, стр. 319.

30) Sergej Flere, Rudi Klajnsek. „Was Tito's Yugoslavia totalitarian“, *Communist and Post-Communist Studies*, Elsevier, vol 47, no 2/2014, p. 244.

права која је он произвео, као и рат настао усред распада бивше Југославије и у њему почињени ратни злочини³¹⁾. Наравно, причати и ауторитарном режиму Слободана Милошевића је, за сваког озбиљног политсоциолога, права бесмислица, укључујући ту и оне који су били његови неистомишљеници, а држе до научног интегритета³²⁾. Поготову је бесмислено, и неистинито, оптуживање Милошевића за изазивање ратова на подручју бивше Југославије, за чији се опстанак управо он залагао, као и за неке ратне злочине, са којима наравно није имао никакве везе.³³⁾ Дакле, идеја доношења закона била је легализација одмазде, али не према колаборантима, пошто су Милошевић и његови социјалисти то управо одбијали одолевајући највећим притисцима Америке и њених савезника, укључујући и оружану агресију НАТО 1999, већ према легитимним политичким противницима који су на изборима освојили власт и на изборима отишли са власти, што је за аутократске режиме непојмиво. И заиста, да је закон био спроведен, политичка сцена Србије била би битно другачија. Само то онда не би била народна воља.

Иако у чл. 12 српског Закона изричито стоји како „припадност одређеној политичкој странци, организацији или групи...само по себи није основ за спровођење поступка лустрације“, уколико се узму у обзир околности под којима је закон донет: а) петооктобарско пучистичко преузимање власти од стране ДОС-а и формирање кризних штабова којима је, без икаквог правног основа, преузето управљање над свим важним друштвеним институцијама - од Народне банке до фудбалског клуба у регионалној лиги; б) чињеница да су баш најрадикалније партије-чланице ДОС-а инсистирале на овом Закону; в) тренутак да је Закон усвојен месец и по дана од укидања ванредног стања у Србији, током којег је у акцији „Сабља“ ухапшено преко 12000 људи, међу њима и један број функционера СПС и некадашњег ЈУЛ-а, јасно је говорио у прилог тези о намери да се изврши коначни обрачун са политичким противницима. Уосталом, и само лустрирање већег броја чланова руководства неке партије (оних који нису пристали на конвертитство), могло би да доведе у питање њен опстанак, и без формалне забране.

31) Весна Ракић-Водинелић, нав. дело, стр. 457.

32) В. Слободан Антонић, *Милошевић: још није готово*, Вукотић медиа, Београд, 2015, посебно стр. 476-485.

33) Чак је и квазитрибунал у Хагу, у тачки 3460 Образложења пресуде Радовану Караџићу нашао за сходно да установи како Милошевић није био део „удруженог злочиначког подухвата“, како то стоји у оптужници, чији је циљ био стварање тзв. Велике Србије.

Усвојени Закон је предвидео да особа над којом се спроводи процес лустрација има право увида у документа надлежних обавештајних служби која га оптужују за кршење људских права (чл. 16, став 1). Овде се већ норма претвара у апсурд: иако се лустрација спроводи због кршења људских права, а које се одвијало и на начин сарадње са обавештајном службом своје државе, држава и даље поклања поверење тој државном апарату из времена режима на чије се припаднике лустрација односи и досијеу који је тадашња обавештајна служба произвела³⁴⁾.

До сада смо покушали да укажемо на политичку мотивацију доношења оваквог Закона. Међутим, његово доношење је имало и субверзивну функцију у односу на националну безбедност Србије. Ако се узме у обзир да је усвајање овог Закона требало да прати Закон о отварању досијеа обавештајних служби (који није никада усвојен, иако су неке странке, попут СПО, ЛСВ, ЛДП стално то тражиле), али и чињеница да је податке из досијеа требало стављати на увид лицима над којима се спроводи лустрација, последице по националну безбедност би биле макар следеће:

1. Стављање на „стуб срама“ сарадника српских обавештајних служби, што би произвело разбијање мреже њихових сарадника,

2. Потенцијално разоткривање лица која раде у иностранству за потребе наше обавештајне заједнице, што би их могло довести чак и у животну опасност,

3. Онемогућавање привредника, стручњака и научника који су професионално радећи свој посао сарађивали са претходним режимом, да наставе да раде оно што су започели. Ово за последицу има, посебно када се ради о наменској производњи, губитак најстручнијег кадра који је радио на пословима националне безбедности,

4. Смењивање и пензионисање свих припадника безбедносних служби (овде укључујемо и војску и полицију и обавештајну заједницу) који су у претходном периоду обављали одређене задатке у циљу одбране земље, укључујући и НАТО агресију 1999. године на Југославију,

5. Немогућност да, за дужи временски период, обавештајне службе обављају своје професионалне задатке.

34) В. Чавошки, Стефановски, нав. дело, стр. 37-38.

Истовремено са овим последицама, поставља се једно круцијално питање - због чега је сарадња са домаћом обавештајном заједницом „кршење људских права“, а сарадња са иностраним службама то није? Постоје врло документовани подаци о повезаности са иностраним службама бројних јавних (значи: и политичких и НВО и др) личности из постпетооктобарске Србије. За шпијунажу, међутим, једино одговара некадашњи вицепремијер, генерал Перишић, који је у тој нечасној работи ухваћен *in flagranti*. Према томе, овим законом се заправо потпуно дезавуишу напори домаћих обавештајних служби у испуњавању уставних и законских обавеза, а са друге стране омогућује неометано деловање страних служби; сопствени грађани се стимулишу да раде за туђе државе и њихове интересе, али се жестоко оптужују и „лустрирају“ уколико раде у циљу заштите националних интереса Србије. Тако је нпр. и формално неуставна одлука Владе Зорана Ђинђића да изручи Слободана Милошевића тзв. хашком трибуналу сигуран темељ за кривичну оптужницу, али и за лустрацију свих који су у томе учествовали. Они нису само угрозили његова људска права, игнорисали Одлуку Уставног суда, већ су довели у питање и национални интерес земље. Међутим, наравно да нико од заговорника „лустрације“ није ни помислио да би се та мера могла применити и на Ђинђићеве министре.

Коначно, али не последње по значају - због чега се „лустрација“ иницира само за кршење политичких, а не и социјално-економских права? Зар је право на рад, право на запошљавање, право на здраву животну средину, права из сфере социјалне заштите мајке и детета, зар су сва та права мање значајна од - права на приватност писма, и то у ери глобализације, када компанија *Yahoo* отворено признаје скенирање целокупне електронске поште преко њихових сервера за потребе CIA?

Из свега што је наведено, јасно се може закључити да је „лустрација“, и мере које је прате, облик одмазде или претње одмаздом појединцима који нису истомишљеници са режимским структурама, како би се превентивно спречило њихово политичко ангажовање или како би се оно усмерило ка конвертитству и ревидирању ставова. Истовремено са тим, чињеница да се појединцима обухваћеним „лустрационим поступком“ и њиховим пуномоћницима стављају на увид досијеи тајних служби на основу којих се ови оптужују за кршење људских права, а поготову захтев за потпуним

отварањем свих досијеа, директно угрожавају националну безбедност Србије, са више аспеката на које смо већ указали. С друге стране, појединци имају интерес да се овај процес спроведе, како би га усмерили у правцу стављања наших обавештајних служби под контролу иностраних, због сарадње са којима нико не може да настрада. Стога се може сасвим исправно закључити да је један од најдиректнијих циљева спровођења лустрације разарање дотадашње обавештајне заједнице транзиционих држава, и стварање неких нових служби, које би овога пута биле у патерналистичком односу са западним обавештајним службама. Само је, дакле, господар промењен. У том смислу, Србија је исправно поступила што никада није спровела у дело сопствени Закон који је на свом транзиционом путу морала да усвоји.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Слободан, *Милошевић: још није готово*. Вукотић медиа, Београд, 2015.
- Бодрожић, Ђуро, „Лустрација - порекло, услови и разлози“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије Београд, бр. 1/2004, стр. 317-332
- Васић, Радмила, „Лустрација - услов демократског преображаја“. У зборнику *Услови и стратегије демократизације* (приредили Вучина Васовић, Вукашин Павловић). Југословенско удружење за политичке науке, Факултет политичких наука, Београд, 2004, стр. 323-340.
- Водинелић, Владимир, „Кратак инвентар и коментари заблуда о лустрацији“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 56-60.
- Вујаклија, Милан, *Лексикон страних речи и израза* (у редактури Светомира Ристића и Радомира Алексића), Просвета, Београд, 1966.
- Глинтић, Мирјана, Вукадиновић, Јелена, „Искусва Источне Немачке и Чешке у отварању тајних досијеа“, *Страни правни живот: теорија, законодавство, пракса*, Институт за упоредно право Београд, бр. 3/2011, стр 269-283.
- Ивошевић, Зоран, „Есеј о слободи судије, својствима независног и смислу праведног суђења“, *Правни записи*, Универзитет Унион, бр. (1)/2016: 55-67 doi:10.5937/pravzap0-11032
- Ивошевић, Зоран, „Лустрација на `српски начин`“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 61-69.
- Клајн, Иван, Шипка, Милан. *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- Матић, Милан (гл. редактор). *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.

- Мимица, Аљоша, Богдановић, Марија, (прир.) *Социолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
- Поповић, Славољуб, „Основне карактеристике Закона о одговорности за кршење људских права - Закон о лустрацији“, *Правни живот: часопис за правну теорију и праксу*, Савез удружења правника Србије, Београд, бр. 10/2005, стр. 43-50.
- Радојевић, Миодраг, „Лустрација у Србији - илустрација немоћи демократских промена“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија Београд, бр. 2/2003, стр. 15-29.
- Ракић-Водинелић, Весна, „Неуспешан покушај лустрације у Србији“. У зборнику *Устав - lex superior: поводом 75 година живота и 50 година научног рада Павла Николића* (приредио Срђан Ђорђевић), Удружење за уставно право Србије, Београд, 2004, стр. 445-458.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика, XI, Београд: САНУ, 1981.
- Степанов, Радивој. „Пет фрагмената о лустрацији“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXXII/2007, стр. 119-132.
- Тадић, Љубомир, *Политиколошки лексикон*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
- Цакић, Милан, „Лустрација у Европи и Србији: мотивација за доношење закона о лустрацији и њихове друштвене функције“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Филозофски факултет у Београду - Институт за социолошка истраживања, вол. LII, бр. (3)/2010, стр. 285-306 DOI:10.2298/SOC1003285C
- Чавошки, Коста, Стефановски, Мирјана, „Лустрација: злоупотреба религиозних израза у политичком говору“, *Hereticus*, Центар за унапређивање правних студија, Београд, бр. 2/2003, стр. 30-40.
- Шуваковић, Урош, „Простор и политика: промена назива улица као резултат промене идеологије и политичке збиље - на примеру Београда“. У зборнику *Друштво и простор: епистемологија простора* (приредили Павле Миленковић, Снежана Стојшин, Ана Пајванчић-Цизељ), Српско социолошко друштво, Институт за упоредно право, Београд; Филозофски факултет, Нови Сад, 2015, стр. 345-362.
- Шуваковић, Урош, *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2014.
- Шуваковић, Урош. „Разбијање Југославије и неоколонијални положај новонастале државе бившег југословенског простора“. У зборнику *Разбијање Југославије* (приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић), Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 141-179.
- Шуваковић, Урош. „Партијска држава - могућности њеног настанка и развоја на примеру савремене Србије“, *Теме*, Универзитет у Нишу, вол. 33, бр. (2)/2009, стр. 663-682.
- Appel, Hilary. „Anti-Communist Justice and Founding the Post-Communist Order: Lustration and Restitution in Central Europe“, *East European Politics and Societies*, American Council of Learned Societies, Sage Journals, vol. 19, no. 3/2005, pp 379-405.

- Bedjaoui, Mohammed, *Nouvel ordre mondial et contrôle de la légalité des actes du Conseil de sécurité*, Éditions Bruylant, Bruxelles, 1994.
- Flere, Sergej, Klačnjek Rudi, „Was Tito’s Yugoslavia totalitarian“, *Communist and Post-Communist Studies*, Elsevier, vol. 47, no. 2/2014, pp 237-245.

Извори

- Народна скупштина Републике Србије, Закон о одговорности за кршење људских права, *Службени гласник РС* 58/2003 и 61/2003 - исправка
- Парламентарна скупштина Савета Европе, Резолуција 1096 (1996) „О мјерама развргавања наслеђа бивших тоталитарних комунистичких земаља“. Доступно у преводу на хрватски језик на: <http://www.pravn-adatoteka.hr/pdf/aktualno/Rezolucija%20Vije%20C4%87a%20Europe%201096.pdf>
- Парламентарна скупштина Савета Европе, Резолуција 1481 (2006) „Еуропска унија осуђује злочине тоталитарних комунистичких режима“. Доступно у преводу на хрватски језик на: <http://www.pravn-adatoteka.hr/pdf/aktualno/Rezolucija%20Vije%20C4%87a%20Europe%201481.pdf>

Uros V. Suvakovic

ATTEMPT TO PERFORM LUSTRATION IN SERBIA AS FORM OF THREATENING ITS NATIONAL SECURITY

Resume

The paper considers the attempt to perform lustration in Serbia from the view of its national security. Indicating to the intrinsical differences between Serbia and post-realsocialist states in which it has been performed, the author considers possible consequences primarily for the national security of Serbia, if the lustration, as a part of the transition, has been performed on basis of the Law on liability for derogation of human rights that ceased to be valid in 2013. He reckons that the minimal consequences of lustration for the national security of Serbia would be: a) placing all the collaborators of Serbian intelligence service to a “pillar of shame”, which would result in breaking of the network of their collaborators; b) potential disclosure of persons that work abroad for Serbian intelligence community, which might jeopardize even their lives;

c) disabling businessmen, experts and scientists, who collaborated with the previous regime professionally performing their jobs, to continue doing what they started. The consequence of this was the loss of the most skillful staff working on the jobs of national security, especially regarding the special-purpose production, d) deposing and retirement of all the members of security services (here we include also Army, Police and intelligence community), who performed certain tasks in the previous period with the aim of defending the country, including the NATO aggression to Yugoslavia in 1999; e) impossibility for Serbian intelligence services to perform their professional tasks in a longer period.

All this indicates that performing the lustration would have not only negative consequences for individuals to which it would be implemented directly, but also for Serbian society as the whole. Therefore, it was wise that Serbia has decided not to implement in practice the imposed transitional law.

Keywords: post-socialist transition, lustration, national security, Serbia.